

Kéri Katalin:

„Fátyolos problémák” — Európa mai oktatásügye és a muszlimok —

**IV. Országos Neveléstudományi Konferencia
MTA, Budapest, 2004. október 20-22.**

Bevezetés

1 989. október 7-én egy Párizs környéki állami középiskola három leánydiákja sorozatosan megtagadta, hogy a tanítás alatt megváljon muszlim fátylától, ezért kizárták őket az iskolából. Erre más francia iskolákban is ugyanez történt, incidensek sora követte egymást, és végül a közoktatási miniszter (a szocialista Lionel Jospin) jogi tanácsért fordult az Államtanácsához. Annak állásfoglalása nyomán körlevelet adott ki, amelyben megfogalmazta álláspontját a lelkiismereti szabadsággal kapcsolatban, az iskolaigazgatókra bízva annak eldöntését, hogy egy-egy vallási szimbólum mely esetekben sérti az iskola semlegességét.¹

Miért kell most, 15 év múltán felemlenünk ezt az esetet? Egyrészt azért, mert az akkor felszínre került probléma ma sem oldódott meg. Másrészt azért, mert ez a kérdés nem csupán a kb. négymillió muszlim lakossággal rendelkező Franciaországot érinti, hanem kontinensünk több államát, főként Angliát, Németországot és Spanyolországot. Az iszlám vallás tanainak gyors terjedése azonban a mostanáig hagyományosan elenyésző muszlim lakossággal rendelkező országokban – így például hazánkban is – elgondolkodásra ad okot.

Előadásunkban szeretnénk röviden összefoglalni az európai muszlimok nevelésével kapcsolatos főbb problémákat, a kultúrák közötti konfliktusok forrásait, valamint bemutatni azt, hogy milyen megoldási stratégiákat próbálnak érvényre juttatni maguk az iszlám követői, illetve az európai kormányok. Néhány gondolat erejéig szeretnénk hozzájárulni az eltérő értékekkel és érdekekkel bíró csoportok közötti párbeszéd megalapozásához. Összefoglalásunk főként az elmúlt évtizedben megjelent angol, spanyol és francia nyelvű dokumentumokon alapul. Empirikus tapasztalatainkat is felhasználva leginkább a franciaországi problémákra irányítjuk figyelmünket.

Laicizálódó oktatás és a muszlimok

Napjaink Európájában – különösen Francia- és Németországban – széles körben nagy vitákat vált ki az állami iskolák laicizálására, a világnézetileg „semleges” iskola megteremtésére vonatkozó több kormányzati törekvés. A „fátyol- (helyesen: kendő-) viselés” problémája csupán a jéghegy csúcsa, valójában sokkal mélyebb, és történetileg is messzire vezető vitáról van szó ebben az esetben, mellyel kapcsolatosan például legutóbb a magyarországi muszlim szervezetek is hallatták a hangjukat.²

Franciaországban a *laïcité* elve a hagyományos, 19. századi értelmezés szerint a vallás és az állam közötti kapcsolatot szabályozza. Ennek lényege a köz- és a magánszféra szétválasztása. Ennek egyik eleme az, hogy az államnak minden tevékenységét illetően semlegesnek kell lennie, így például a vallás nem képezheti részét az állami ünnepeknek vagy az állami oktatásnak. A másik alappillér viszont az, hogy a vallás csak és kizárólag az egyén magánszférájához tartozik, azt csakis az egyén lelkiismerete szabályozza, és az államnak tiszteletben kell tartania a teljes vallásszabadságot, illetve vallási toleranciát kell tanúsítania.³ Troper elemzése szerint valaha a jogi jelentésen túl komoly politikai tartalma is volt ennek a törekvésnek: a francia köztársaságpártiak maguk próbálták meg olyan új értékeket teremteni, amelyek a régi vallási értékek helyére léphettek, és olyan társadalmi integráció létrehozásán munkálkodtak, ahol a polgárokat csak a köztársasághoz való viszonyuk határozza meg, nem nyelvi, etnikai és/vagy vallási hovatartozásuk.⁴

Világosan belátható, hogy ezen törekvések megfogalmazói a 19-20. század fordulóján aligha gondoltak az iszlám követőinek vallásos érzelmeire. A laicitás elvének kikristályosodása időszakában francia földön – Magyarországhoz hasonlóan – nem is volt bevett vallás az iszlám, csupán a katolikus, a protestáns és a zsidó. A 20. század második felében azonban meglehetősen nagy számú – elsősorban a volt gyarmati országokból származó, a befogadó ország nyelvét is beszélő – bevándorló érkezett, akiknek a francia társadalomba való beilleszkedését az állami iskolák ugyan nagyban segítették, de akik mindezek ellenére nem mondtak le közösségi együvé tartozásukról, vallásos és etnikai értelemben vett hagyományaikról. Franciaországban éppúgy, mint kontinensünk más helyszínein a muszlimok gyakran egy tömbben élnek – sokszor például a nagyvárosok peremkerületeiben –, ruházatuk, üzleteik, vendéglőik, mecsetjeik, újságjaik, televíziós és rádiós állomásaik, piacaik jelzik, hogy nem „vegyülnek” az anyaországok lakosságával, hanem megpróbálnak hasonló életet élni, mint egykori szülőföldjükön.

Márpedig ez az életvitel a jelek szerint nem egyeztethető össze az iskolák szekularizálására vonatkozó állami törekvésekkel. A családban, a muszlim közösségben kapott vallásos szellemű nevelés nem áll összhangban az állami iskolákban folyó „értéksemleges” neveléssel. A probléma tehát sokkal-sokkal mélyebb, mint a fejkendő-viselés problémája, és azt is ki kell emelni, hogy többé vagy kevésbé valamennyi vallásos közösséget érinti. A nevelés céljának, tartalmának, módszereinek, magának a világnézetnek és emberfelfogásnak változatai ütköznek a fellebbenő fátyol alatt...

Az iszlám szellemében való nevelés

Az iszlám tanításai szerint Allah kinyilatkoztatásai jelentik a biztos alapot az erényes, a földöntúli boldogságra előkészítő élethez. Más, mai fogalommal élve a *pedagógiai konzervativizmus* körébe sorolható irányzatokhoz hasonlóan a muszlim pedagógia is *normatív pedagógia*, vagyis céljait és azok igazolását a transzcendenciában leli fel.⁵

A nevelés az iszlámban is a **vallásos gyakorlat sajátos formája**. Mivel a Korán szerint az ember szabad akarattal bír, fontos, hogy a muszlim tanításokban hívő ember ne vakon kövesse, hanem ismerje jól hite pilléreit, különben eltévelyedhet, és rossz útra térhet. Szerintük maga Isten csak akkor tudja igazán harmonikussá tenni a földi életet, csak akkor tud jobbitani a

társadalmakon, ha maguk az emberek akarattal felé fordulnak, és tetteik, gondolataik Allah iránti odaadásukat, engedelmességüket fejezik ki (*‘ibáda*). A Korán szerint: „Allah nem változtat meg semmit valamely népben, ameddig ők meg nem változtatják azt, ami az ő lelkükben van.” (13:11) Az emberi lények Isten ágensei (*khalífatulláh*) a földön, ezért a muszlim nőknek és férfiaknak egyaránt kötelességük tanulni és továbbadni a Legfelsőbb parancsait.⁶ A Koránban ez áll: „[Emlékezz arra], amikor Urad így szólt az angyalokhoz: Egy helyettest fogok rendelni a földre...” (2:30)

Az iszlám nevelésfilozófiájának alaptétele tehát az a gondolat, hogy a nevelés elválaszthatatlan a vallástól, a nevelés tulajdonképpeni célja a hívő muszlimmá válás. Mindenféle ismeretszerzés a vallásos életvitel kialakítását és megerősítését, a muszlim közösségbe való beilleszkedést, a muszlim hit továbbadását és védelmezését, illetve a túlvilági életre való felkészülést célozza. Tudatlan ember nem lehet igazi muszlim, s aki nem ismeri meg az Allah által teremtett világot, az az iszlám követői szerint sohasem értheti meg és érezheti át az isteni teremtés nagyszerűségét és hatalmasságát. A tudás keresése és átadása egyszersmind az iszlám tanításainak hiteles közvetítése és állandó éltetése miatt is lényeges.

A nevelés muszlim definíciója eszerint – összegezve a fentieket –: a nevelés az a folyamat, amely során az emberi lények felkészülnek arra, hogy Allah parancsai szerint éljék az életüket, és amelynek beteljesítéseként haláluk után elnyerik majd méltó jutalmukat teremtőjüktől. E definícióban is megjelenik az a, magára az iszlámra olyannyira jellemző holisztikus mozzanat, mely visszautasít mindenféle szétválasztást az élet, a halál és a halál utáni örök élet vonatkozásában, az evilági, a tapasztalati, a metafizikai és a spirituális világ kapcsán.⁷

Az I. Muszlim Nevelésügyi Világkonferencia (Mekka, 1977) ajánlásai szerint: „A nevelés célja az ember teljes személyiségének kiegyensúlyozott fejlesztése, az emberi lélek, intellektus, értelem, érzések és testi érzékelés fejlesztése, kibontakoztatása által. A nevelés útján kell gondoskodni az ember minden szempontból való kiteljesítéséről: lelki, intellektuális, képzeleti, fizikai, tudományos, nyelvi, individuális és kollektív szempontból, és mindezen oldalait a jóságosság és a tökéletesség elérése felé kell irányítani. A muszlim nevelés végső célja elfogadni az Allahnak való teljes önalávetés megvalósulását, az egyén, a közösség és a legtágabb értelemben vett emberiség szintjén.”⁸

Ennek értelmében a muszlim norma nem az „erősebb túlélése”, az ügyesebb boldogulása, az egyén sikerre jutása, nem az értékek relativizmusa, az „értéksemleges” nevelés, hanem a tisztesség, a becsület, a nagylelkűség, az együttérzés, a kooperáció, az erkölcsi-lelki értelemben vett „fejlettség”, valamint az abszolút értékekben, az univerzalizmusban való hit hirdetése.

Egy, a közelmúltban készült tankönyvelemzés világosan rámutat a muszlim és a „nyugati” nevelési eszmények (értékrendszerek) különbözőségére. Sophie Milhaud-Akchar kutatása során szíriai és franciaországi alsó tagozatos tankönyvek tartalmát vetette össze. A tartalmi *azonosságokat* kiemelve megemlítette, hogy mindkét ország könyveiben sok szó esik az olyan alapvető értékekről, mint a barátság, a kölcsönös segítségnyújtás, a szolidaritás, a kitartás, a szorgalom és a gyerekek szeretete. Ami a közvetített értékek és modellek *különbségét* illeti: ezek a nevelés eltérő koncepciójából adódnak. A szír tankönyvekben a közösség, a nép együvé tartozása és szabadsága kiemelt helyen áll, míg a francia könyvekben az egyén szabadsága a fő eszmény. Szíriában alapvető érték a közösségi érdek elfogadása és szem előtt tartása, egyáltalán a közösség (arabok, muszlimok) és a haza megismerése. Ezért az olvasókönyvek jó részletes leírásokat adnak a földrajzi-társadalmi környezetről, az ország és az iszlám történetéről, a muszlim (szíriai) gazdaság és tudományok jellemzőiről. Könyveik számbaveszik annak a középkori időszaknak a jellemzőit is, amikor a muszlimok győzedelmeskedtek a bizánciak és a dél-nyugat-európai népek (franciák!) felett. Megidézik az olvasmányokban az algériaiak, szírek és palesztínok nemzeti felszabadító mozgalmait. A szíriai könyvekben az iskola, mint színtér a társadalmi fejlődés előmozdítójaként szerepel, az ismeretek átadása mellett viselkedési normákat, életvezetési elveket is közvetít, valamint az állampolgári nevelés helyszíné.

A franciaországi alsó tagozatos könyvek vizsgált csoportja az individualista nevelés eszményét jeleníti meg. A szövegek nem adnak követendő viselkedési modelleket, ha szó esik is erkölcsi erényekről, a morál csak szűken, gyakran implicit formában jelenik meg. A gyerekek hazafias nevelése szinte teljesen hiányzik, egy-egy régi királyt bemutató olvasmányon kívül csakis mai történetek szerepelnek a könyvekben. Franciaország földrajzi és gazdasági valósága éppúgy hiányzik a könyvekből, mint a tudományok eredményeit gyereknyelven összegző bemutatások. Az iskola maga alig szerepel az olvasmányokban, inkább csak mint „szükséges rossz” van jelen. A francia tankönyvekben a gyerekek mindig játszanak, beszélgetnek, kalandokban vesznek részt, és – ellentétben a szír könyvekkel – sohasem ábrázolják őket valamilyen erőfeszítést kívánó helyzetben, esetleg munka közben. A gyerekeknek a francia olvasmányokban nincsen családi, társadalmi vagy egyéb „külső” kötelezettségei, amit tesznek, azt mindig „örömmel” és „belső készítésre” teszik. Tanulmánya végén a kutató megállapította, hogy a szíriai tankönyvekkel ellentétben a francia társadalom jelenleg kevés kollektív értéket közvetít, ami valószínűleg azt az értékválságot mutatja, amikor is a régi értékek elveszítik jelentőségüket, anélkül, hogy kialakult volna egy új etika.⁹

Napjaink azon, a „valódi” iszlám újjáélesztését szorgalmazó szervezetei és kormányzatai, melyek szeretnék újra kialakítani (vagy megőrizni) az állam vallásos elveken álló működését, a gyermekek (és felnőttek) neveléséről is középkori gyökereikhez visszatérve, a korábbi gondolatok szellemében, a Korán és a hadiszok segítségével kívánnak gondoskodni. Olyan javaslatokat, programokat dolgoznak ki és fogadnak el nemzetközi tanácskozásaikon, amelyek részletesen tartalmazzák teendőiket. Az ő szempontjukból a világi hatalom ellentmond az isteni hatalomnak, számukra nem értelmezhető az „adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek, ami az Istené” mondat.

Problémamegoldási kísérletek a muszlimok részéről

Gondolataik megismerése nem csupán az összehasonlító pedagógia és a nevelésfilozófia művelése miatt lehet számunkra, a neveléstudományok (nem muszlim) európai kutatói számára fontos, hanem azért is, mert elképzeléseik és törekvéseik megértése nélkül nem tudunk megalapozott álláspontot kialakítani velük kapcsolatosan. Márpedig ez nagyon lényeges, hiszen a neveléstudományokban jártas szakemberek véleménye szükséges ahhoz, hogy kontinensünk (bolygónk) politikai hatalommal és gazdasági eszközökkel bíró vezetői minden, az oktatásügy sorsát érintő kérdésben is felelősen, a kisebbségek és a többség együttes javát szolgáló módon dönthessenek, figyelembe véve valamennyi értéket és hagyományt.

Az angliai *Muslim Educational Trust* tagjai például az alábbi módon fogalmazták meg az iszlám alapjain álló nevelési-oktatási rendszer kiépítésének állomásait: át kell alakítani a jelenlegi infrastruktúrát annak érdekében, hogy a muszlimok szerte a világon az iszlám tanításainak szellemében ismerkedjenek meg valamennyi tudományos eredménnyel, és létre kell hozni olyan helyszíneket, ahol a nem muszlimoknak is lehetőségük nyílik az iszlám tanulmányozására és a muszlimokkal való eszmecserére. Meg kell szüntetni szerintük a vallásos és világi (oktatási) intézmények párhuzamos létezését, megszüntetve azt a jelenlegi helyzetet, hogy a vallásos intézmények csupán lelki célokat és szükségleteket elégítenek ki, míg az evilági (anyagi) létre csupán a világi intézmények készítik fel. A curriculum vonatkozásában azt tették közzé, hogy valamennyi olyan hasznos ismeretet tanítani kell, amely nem mond ellent a Teremtőben való hitnek, és a muszlim szemléleten, a Korán és a hadiszok tanításain nyugszik. Ebből a célból ajánlásaik szerint gondosan és részletesen meg kell vizsgálni a jelenleg használt tankönyveket, tanári segédleteket, szöveggyűjteményeket és egyéb taneszközöket. Az átalakításokat előmozdítandó, tudós-csoportoknak sillabuszokat kell készíteniük minden egyes tantárgy (tudományág) főbb ismeretei kapcsán, mégpedig úgy, hogy elváljon a „kinyilatkoztatott” tudás és a „szerzett” tudás.

Mint más, muszlim szervezetek törekvései között is, e helyen is kiemelten szerepel a tanárképzés muszlim szempontok alapján való reformja, melynek központi gondolata az – a fentiekben bemutatott középkori tanításokkal teljesen egybecsengő megfogalmazás –, hogy a tanárok a kinyilatkoztatott és szerzett tudás átadásában ma is a próféta követői, ezért óriási a felelősségük az iszlám hiteles közvetítésében. A tudást (*‘ilm*) és annak gyakorlatban való hasznosítását (*‘amal*) kell közvetíteniük, az iszlám fennmaradása érdekében. Kiemelten fontosnak tartják a muszlim értékek őrzése és megértése szempontjából az arab nyelv tanulását.

A szervezet tagjai szerint az iszlám megújulása valamennyi oktatási szintet kell, hogy átalakítsa, és – bátorítva minden egyéni kezdeményezést és támogatást – a rendszer fenntartását állami feladattá kell tenni mindenütt. Ahol a muszlimok kisebbségben élnek, példamutató magatartásukkal, az iszlámon nyugvó magasszintű tudományos eredményeikkel és a nem muszlimok számára vonzó életvitelükkel kell kitűnniük.¹⁰

Az európai szervezetekre is befolyást gyakorló testület, a *Meccacentric Da’wah Group* tagjai szerint is a muszlim nevelésügynek vissza kell térnie a középkori törekvésekhez, és fel kell éleszteniük az évezredes gyökerű, magas szintű muszlim képzést nyújtó madraszák (például a bagdadi Nizámijja, a kairói al-Azhar vagy a fezi Qarawijjin) működésének követését más helyszíneken is. Abdal Hakim Murad sejk szerint ma a világban a „nyugati” típusú nevelésnek csakis egyetlen alternatívája van, ez pedig a hagyományos iszlám modell.¹¹

Az iszlám tanításainak iskolákban való megismerése, illetve – távolabbi célként – a teljesen muszlim szellemű oktatás számos európai országban fogalmazódott meg az iszlámot követő tudósok, felsőoktatásban dolgozó muszlim kutatók, tanárok által. Abdullah Sahin, a Birmingham-i Egyetem tanára például iskolákban végzett felmérései alapján azt erősítette meg, hogy az angliai oktatási rendszer valamennyi szintjén egyre nagyobb teret nyer – összhangban a multikulturalizmussal és globalizációval – a különböző vallások tanainak megismerése. Kiemelte, hogy az iszlám tanulmányozása és kutatása a jövőben várhatóan kiszélesedik, hiszen Angliában és Walesban a jelenleg ott élő kb. 2 millió muszlim között mintegy 450.000 a gyermek, és közülük minél több kerül az iskolai rendszer valamelyik szintjére, annál inkább megerősödik a nevelésügy muszlim színezete.¹²

Hasonló gondolatokkal találkozhatunk más, a muszlim nevelésügy jelenéről és jövőjéről szóló muszlim írásokban is. Spanyolországban például, ahol 1992 óta óvodai, valamint alap- és középiskolai szinten törvény garantálja a muszlimok gyermekei számára az iszlám szellemében való tanulást, a Muszlim Egyesület Dokumentációs és Publikációs Központja (*Centro de Documentación y Publicaciones de Junta Islámica*) lapja, a *Revista Verde* (Zöld Újság) rendszeresen közöl a témával kapcsolatos írásokat, interjúkat. Ott, miként például Angliában is, a muszlim nevelésügy lehetőségeinek bővítése kapcsán a tervezésnél tartanak, és tulajdonképpen azt a pillanatot várják, amikor a spanyolországi gyermekkorú népesség mainál nagyobb hányada lesz muszlim, mert akkor lesz igazán létjogosultsága annak, hogy az iskolákban megjelenjenek a muszlim tanítások (is). Addig is, sőt, egyes vélemények szerint azután is a családi körben kapott nevelés áll első helyen.¹³ Az ő terveik szerint is fontos helyet foglal el a nevelésben az arab nyelv tanulása és a nem muszlimok számára történő információközvetítés.

Egy évtizeddel későbbi állapotot mutat egy másik forrás, mely egy kongresszus tanácskozási anyagának írott változata. 2000-ben tartották ugyanis Spanyolországban azt a muszlim nőkonferenciát, amelynek mintegy háromszáz résztvevője kiemelkedő témaként tárgyalta a nevelésügy kérdéseit.¹⁴ A megjelentek kérdőíves felmérés keretében is nyilatkoztak e kérdést illetően, feleletválasztásos és véleménykifejtő feladatok formájában. Válaszaikból kiderül, hogy csaknem 100 százalékos arányban úgy vélik, hogy – nemzetiségüktől függetlenül – ahhoz, hogy gyermekeik az iszlám szellemében nevelkedjenek, tudniuk kell arabul, tanulmányozniuk kell a muszlim tudományosság eredményeit, alkalmazniuk kell az iszlám normáit, és szolidaritást kell mutatniuk környezetük minden tagja iránt. Arra a kérdésre, hogy milyen nehézségeket jelent egy nem muszlim társadalomban a muszlim nők számára gyermekeik nevelése, a konferencia

részvevői többek között az alábbi válaszokat adták: a családi és az iskolai nevelés élesen kettéválik; a tanárok kevésbé tolerálják a muszlim diákokat, és társaik, más felnőttek részéről is gyakran diszkrimináció éri őket; a „kinti” és „benti” világ normáinak eltérései miatt nehézkes a szülők és gyerekeik közötti igazi párbeszéd, csökken a szülők példamutató szerepe; nincsenek hittan-órák, a gyerekek az iskolákban szinte nem is hallanak az iszlámról; a televízió (általában a média) az iszlám tanításaival ellentétes értékeket közvetít, ráadásul torz képet ad erről a világvallásról; családi, muszlim közösségi kereteken kívül nagyon nehéz megoldani (ellenőrizni) a diákok iszlám szerint való étkezését.

Ahhoz, hogy a megkérdezettek szerint erősíthető legyen a muszlim szellemű nevelés, a szülőknek jó példával kell előjárniuk; kapcsolatokat kell ápolni más, az iszlámot követő családokkal; a lehető leggyakrabban lehetőséget kell találni arra, hogy muszlim országokba utazzon a család; logikusan, kitartóan és folyamatosan tanítani kell az iszlám normáit, kiemelve a tudás keresésének és a türelemnek az erényét. Ez utóbbiak között a konferencián részt vevő nők a hitet, az állhatatosságot, a toleranciát, a szolidaritást, a becsületességet, a nagylelkűséget, az iszlám értékeinek védelmét (de: a fanatizmustól való tartózkodást!), a felelősséget, az erkölcsösséget, a munka tiszteletét, a szülők megbecsülését, az iszlám keretei között értelmezett szabadságot emelték ki.¹⁵

Európa muszlim közösségeinek egy (jelentős) része tehát gyermekei nevelését szeretné az iszlám tanításaira alapozni, úgy az intézményesült, mint a családi nevelés szintjein. Európa kormányai azonban – többnyire úgy tűnik – a muszlimok integrálását szeretnék előmozdítani, és az állami iskolákban sokszínű, ám értéksemleges oktatást kívánnak megvalósítani.

A „nyugati” problémamegoldási kísérletek kudarcának okai

A régi viták felélénkülése kapcsán Franciaországban a közelmúltban *Bernard Stasi*, híres politikai gondolkodó készített egy jelentést arról, hogy a muszlim nők fátyolviselése összeegyeztethető-e a modern állam törvényeivel.¹⁶ Ez, illetve az állam más, vezető személyiségeinek megnyilvánulásai ismét – minden eddiginél szélesebb körben – kiváltották a hagyományokhoz ragaszkodó muszlimok széles köreinek tiltakozását. A vallásos jelképek viselésének megtiltását¹⁷ előirányzó javaslat készítője erre azzal az ötlettel állt elő, hogy a legnagyobb muszlim ünnepen, *Aid al-kabír*-kor, illetve a zsidó *kippúr*-kor is legyen tanítási szünet az iskolákban, csakúgy, mint a keresztény ünnepeken. Ez viszont egyet jelentene annak elismerésével, hogy Franciaország sokvallású.

Akár ezen, akár más probléma, a nevelés- és iskolaüggyel kapcsolatosan felmerülő vita megoldását nehezíti számos olyan tény, sajátosság, melyek a kultúrák találkozásából, az eltérő világfelfogásból és értékrendszerekből erednek. Az iskolák szekularizálására vonatkozó évszázados igény szembekerül egyrészt a hagyományos muszlim világszemlélettel (mely szerint az iszlám törvényeinek mindenütt, az élet minden területén fundamentumként kell szerepelniük), másrészt az Európai Unió tagállamaiban alapvető jogként deklarált lelkiismereti- és vallásszabadsággal. A párbeszédet rendkívülien nehezíti, hogy a muszlimokat nehéz „megszólítani”, hiszen egyáltalán nem alkotnak egységes csoportot egyik európai országban sem. Nem csupán a közismert szunnita-síta megosztottság tapasztalható körükben¹⁸, hanem földrajzi hovatarozásuk, származási helyük szerint is egymástól eltérően gondolkod(hat)nak. Franciaországban „muszlimnak” lenni például ugyanazt az erős vagy gyenge kötődést jelenti magához a valláshoz, mint az, hogy valaki „kereszténynek” mondja magát.¹⁹

A muszlimok integrációja – a kendőviselést illető konkrét, bár kétségkívül rendkívülien összetett problémától általánosabb szintre emelkedve – kontinensünkön azért nagyon nehéz, mert az iszlámban tulajdonképpen nem létezik a katolikus egyházéhoz hasonló egyházszervezet. Nincsenek papok, és a hívők nem alárendeltek semmiféle hierarchiának. Az imámok csupán az imádkozást vezetik, és bárki lehet imám, aki a többiekénél szebben, kifejezőbben tudja imádkozni

a Korán szúráit, és aki természetesen – az iszlám tanításai szerint – erkölcsös ember. Így tulajdonképpen általában nincs közvetítő a hívők és a politikai hatalom között, eltekintve bizonyos muszlim szervezetek vezetőitől, akik viszont általában csak kisebb csoportokra gyakorolnak befolyást, és gyakran egymástól élesen eltérő álláspontot képviselnek.

Nem csupán az állami iskolák működésével kapcsolatosan dúlnak napjainkban parázs viták a muszlimok jogait illetően, hanem (az állam által támogatott) Korán-iskolákat illetően is. Ezekben ugyanis – bár az iszlám tanításain nyugszik valamennyi tárgy oktatása és maga a nevelés –, sérül a lelkiismereti szabadság elve azzal, hogy a diákok nem ismerkednek meg más vallások tanításaival.²⁰ További számos, kisebb-nagyobb probléma²¹ és félreértés mutatja még, hogy Európa nevelési intézményrendszerei egyelőre nem tudnak mit kezdeni az iszlám alaptanításaihoz (mereven) ragaszkodó, nem kis létszámú muszlim népességgel, amely így integráció helyett egyre inkább elszeparálódik, perifériára szorul, és saját kézzben lévő oktatási intézményeiben termeli újjá (esetenként a radikalizmus csíráit is hordozó) utánpótlását.

Összegzés

Mivel ma a történelem során korábban sosem látott mértékben vannak jelen a muszlimok kontinensünkön, és számuk – szemben Európa legtöbb népének mutatóival – még mindig dinamikusan növekszik, folyamatosan kiegészülve újabb- és újabb betelepülőkkel, ideiglenes munkavállalókkal és az iszlámot felvevő európaiakkal, minden lehetséges tudományos eszközzel is elő kell segítenünk a békésebb és zökkenőmentesebb együttélést.

Az első legfontosabb lépés a párbeszéd, az eltérő múltú, hagyományú és világnézetű közösségek és személyek közötti közeledés elősegítése. Az iszlámmal foglalkozó tudósok véleménye világosra hozta, hogy a „nyugati” emberek sokkal kevésbé ismerik az iszlámot, mint amennyire az szükséges volna a civilizációs különbségekből fakadó problémák, konfliktusok megoldásához. Amerika és Európa évszázadok óta félreértelmezi (és legalább ilyen fontos, hogy *félve* értelmezi) az iszlám jellemzőit.

A nevelés- és iskolaügy vonatkozásában is igaz, hogy a kontinensünkre beköltözött, hosszabb-rövidebb időre itt letelepedett muszlimok jobban ismerik a mi kultúránkat, mint mi az övékét. Erre egyszerűen szükségük van ahhoz, hogy legalább némileg beilleszkedjenek az európai környezetbe. Jövők tervezése, felelős döntések meghozatala előtt *feltétlenül* szükség van a velük folytatott eszmecserekre. Számos jel mutatja és bizonyítja, hogy a muszlimok *készen állnak* arra, hogy megmutassák gondolataikat, vallásukból fakadó világlátásukat és törekvéseiket. Az eredményes együttműködés, a sikeres – közösen előkészített – problémamegoldást előmozdítandó az európai felsőoktatási intézményekben és kutatóközpontokban meg kell alapozni és erősíteni az iszlámmal foglalkozó (muszlim és nem muszlim) tudósok munkáját. Politikai döntések meghozatalánál figyelembe kell venni a véleményüket. A média teljes területén nagyobb felelőséggel, a megalapozatlan sztereotípiák lebontásával kell szólni a muszlimokról. Számos további, előremutató módszert kell továbbá „átvenni” az európai országok más kisebbségeit érintő intézkedésekből.

Annyi bizonyos, hogy nem csupán az iskolákat, a nevelést érintő kérdésekben, hanem általánosságban, az egymással érintkező, több területen konfrontálódó kultúrák vonatkozásában is nagy erőfeszítésekre, türelemre és toleranciára van szükség ahhoz, hogy megnyugtatóan rendeződjenek a ma még igencsak „fátyolos” problémák, és hogy képesek legyünk a fátyol letétele nélkül is meglátni a muszlim kislányok igazi arcát.

JEGYZETEK

- 1 *Troper, Michel* (1996): A muzulmán fátyolviselés és az oktatás semlegességének problémája Franciaországban. Az írás „Az állam, az egyház és a személyes azonosságtudat szétválasztása: nyugati modellek a formálódó demokráciákban” című, a budapesti Közép-Európai Egyetemen 1996. június 20-23-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett, elektronikus változata. Fordította: Kószeg Fanni. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/jog/troper.htm> (2001. 10. 20.)
- 2 L. erről például: Magyarországi Muszlimok Egyháza Női Bizottsága: Válasz Jacques Chirac francia köztársasági elnök 2003. 12. 17-én, az Elisée Palotában elhangzott beszédére. = Új Gondolat, 2004. január. 14. o. (Megjegyzés: a szervezet nevében szereplő „egyház” szó tulajdonképpen nem helyes, mert az iszlám nem bír egyházi szervezettel. Ez a kifejezés a szervezet nevében inkább csak a magyarországi szóhasználathoz való idomulást jelzi, igazi jelentése nincs.)
- 3 *Troper* i. m. 2. o.
- 4 Uo. 3. o.
- 5 *Mihály Ottó* (1998): Bevezetés a nevelésfilozófiába. OKKER, Budapest. 110. o.
- 6 *Sarwar, Ghulam* (1996): Islamic Education: its meaning, problems and prospects. In: Issues in Islamic Education. The Muslim Educational Trust, London. 8-9. o.
- 7 L. erről: *Sarwar*: Islamic Education... i. m. 9. o. Napjaink más, például a materialista életfilozófiákon nyugvó nevelési rendszereiről viszont megállapítja Sarwar, hogy csakis az evilági életre való felkészítésre koncentrálnak, és éppen ezzel is tovább súlyosbítják a társadalmi-gazdasági problémákat, sodorják veszélybe tulajdonképpen magát a bolygót, az egész emberi fajt.
- 8 Uo. 9. o.
- 9 *Milhaut-Akchar, Sophie* (2000): Manuels syriens, manuels français: deux visions du monde et de l'enfance. In: *Groux, Dominique – Tutiaux-Guillon, Nicole* (dir.): Les échanges internationaux et la comparaison en éducation. L'Harmattan, Paris. 337-342. o.
- 10 L.: *Sarwar*: Islamic Education... i. m. 15-17. o.
- 11 *Murad, Abdal Hakim*: The Essence of Islamic Education. <http://www.meccacentric.com/248.html> (2004. 02. 24.)
- 12 *Sahin, Abdullah*: Studying Islamic Education at the School of Education, University of Birmingham. <http://www.studyoverseas.com/uk/uked/reed.htm> (2004. 02. 24.)
- 13 Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy egy interjúban éppen a magyarországi Polgár lányokat említik a spanyolországi muszlimok példaként, mint olyanokat, akik iskolába sem nagyon jártak, és édesapjuktól mégis a legmagasabb szintű nevelést kapták. In: Sobre el currículo de Enseñanza Islámica. Entrevista al Yahia García Olmedo. = Revista Verde Islam. http://www.verdeislam.com/vi_03/VI_311.htm (2001. 11. 08.)
- 14 La mujer musulmana ante el siglo XXI: Por nuestros jóvenes la Luz del Futuro. II. Congreso Nacional de mujeres musulmanas, Valencia, 2000. http://www.webcciv.org/actividades/act_congr_nacmujmus01.htm (2004. 02. 27.)
- 15 La mujer musulmana ante el siglo XXI... i. m.
- 16 L. erről: http://medias.lem.onde.fr/medias/pdf_obj/rapport_stasi_111203.pdf (2004. 04. 12)
- 17 A Franciaországban nemrégiben megjelent törvény szerint nem csupán a muszlim fejkendő, hanem az izraelita felekezethez tartozó fiúk fején lévő kippa és a túl nagy méretű kereszt viselése is tilos az alap- és középfokú állami iskolákban.
- 18 Ez jelenti az egyik legkisebb problémát, lévén kontinensünk jelenlegi muszlimjai túlnyomó részben szunniták.
- 19 *Bedouelle, Guy – Costa, Jean-Paul* (1998): Les laïcités à la française. P. U. F., Paris. 197. o.
- 20 Uo. 200. o.
- 21 Muszlim gyerekek és felnőttek számára is elfogadhatatlan például az állami iskolák gyakran sertéshús-alapú közétkeztetése.

Ambrusné dr. Kéri Katalin
mb. tanszékvezető, egyetemi docens
PTE BTK Neveléstudományi Intézet
Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék
✉ E- mail: kerikata@ajk.pte.hu
☎ 06-(70) 2552-502
🌐 <http://nostromo.pte.hu/~carry>